

Pomogáts Béla

Egy prózai és egy verses vallomás

— Szabó Lőrinc 1956-ban —

Szabó Lőrinc versei nemigen szoktak „hazafias” antológiákban szerepet kapni, költészetét általánosságban mindig úgy értelmezte a kritikai és olvasói recepció, mint a végletesen magányra ítélt huszadik századi emberi személyiség nagyszabású intellektuális számvetését a „világba vetett” és „elhagyatott” emberi létezéssel, azokkal a konfliktusokkal, amelyeket a személyiségnek a szerelemben, az alkotó munkában, a közéletben, a mindenségben és saját önértelmezésében meg kell tapasztalnia. Ez a költői karakter nehezebben volt elhelyezhető a magyar költészetnek abban a hagyományában, amely szerint a költő mindig egy emberi közösség, mindig a nemzet tapasztalatainak és törekvéseinek szószólója, köznapi, de inkább stratégiai, sőt így is mondhatnám: „metafizikai” érdekeinek képviselője. Szabó Lőrinc a magányos „egy” élményeinek, felismeréseinek és álmainak a költője volt, és vallóban (másoknál) ritkábban beszélt a nemzeti közösséghez vagy éppen a magyar hazához fűződő érzéseiről és morális kötelekeiről.

Alkotói pályájának mégis volt egy szakasza, mondhatnám így is: pillanata, midőn határozottabb érdeklődéssel és elkötelezettséggel szólt az ország ügyéről, és fejezte ki a maga patrióta érzéseit. Az ötvenhatos magyar forradalom és szabadságharc rendkívül rövidre szabott, történelmi értelemben viszont rendkívül jelentős néhány napját gondolok. Közismert, hogy a költőt Miskolcon érte a budapesti forradalom kitörésének híre: a Természet- és Társadalomtudományi Ismeretterjesztő Társulat (TTIT, a későbbi Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elődje) hívta meg őt egy miskolci szerzői estre, amelyet még egy debreceni és egy sárospataki író-olvasó találkozó követett volna. A miskolci találkozót a Szakszervezetek Megyei Tanácsának dísztermében rendezték meg, igen nagy közönség előtt, Szabó Lőrinc szereplését a jó barát Illyés Gyula laudációja vezette be, az ő szavai nyitották meg valamivel korábban a budapesti Egyetemi Színpadon rendezett nagyszerű Szabó Lőrinc-estet is. A két költő a szerzői estet követő banketten értesült a fővárosban zajló eseményekről, az előadóestsorozat ezzel félbeszakadt, és mind Illyés, mind Szabó azonnal Budapestre igyekezett, hogy az események közelében legyen, természetesen maga a hazautazás sem volt egyszerű.

Szabó Lőrinc mindenesetre a forradalom győztesnek érzékelt napjaiban már otthon volt, barátai (így Illyés Gyula, Németh László, Tamási Áron, Keresztúry Dezső és mások) mellett őt is beválasztották a Petőfi Párt úgynevezett „irányító testületébe” (amelynek mintegy kollektív elnökségként kellett volna a régi-új párt élén tevékenykednie). Az október 31-én, a városligeti Vajdahunyad Várában megalakult párt a Nemzeti Parasztpárt jogutódja volt. Ennél fontosabb volt, hogy igen lendületes, egyszersmind megfontolt publicisztikai írást közölt az Irodalmi Újság november 2-i, úgynevezett „forradalmi” számában. Ebben, az *Ima a jövőért* című írásában utalt arra, hogy Miskolcon érte a forradalom kitörésének híre és annak a híre, hogy a munkásfiatalok ledöntötték talapzatáról a Sztálin-szobrot: a szovjet hódoltsági rendszer és a kommunista önkényuralom gyűlöletes szimbólumát. A lelkes örömben fogant írás mindenekelőtt a szabadságot köszöntötte, a nemzeti felszabadulást: „naponként, óránként haladt felettünk a történelem. Többnyire ingó árnyékát sejtettük csupán. Komor képei és hangjai még a lelkünkben. De Magyarország elérte a hihetlent: felszabadult! Fel a föld és a nép, melynek erejét csak apáink vérét és véres zászlait idézve emlegettük nemzeti imánkban! Azt a vért most a fiainkéval együtt kell ízlelnünk szabadságszomjú inyünkön; azoknak a zászlóknak a csattogását lelkünkben ezentúl együtt kell hallanunk az elmúlt nyolc nap piros-fehér-zöld repesésével.”

A szabadság öröme mindazonáltal nem altathatta el az elővigyázatosságot, minthogy azt Szabó Lőrinc is jól tudta, hogy a magyar forradalom eredményei veszélyeztetettek voltak, és nem háríthatta el a közelebbi és távolabbi jövővel történő számvetést. Ennek a számvetésnek fontos eleme volt az, hogy a költő mintegy a szabad világ nemzeteinek közös felelősségtudatára és szolidaritására bízta a magyar nép ügyét (arra a szolidaritásra, amely, miként ezt november 4-e oly drámai módon tanúsította, nagyrészt csupán retorikai szinten maradt). Szabó Lőrinc a népek közösségéhez fordult, akár a több mint egy évszázada a *Szózatot* író Vörösmarty vagy az *Európa csendes, újra csendes* sorait papírra vető Petőfi. Ugyanakkor szót emelt amellett, hogy a forradalom és szabadságharc vérellátott eredményeit meg kell őrizni, meg kell szilárdítani és országépítő munkával tovább kell fejleszteni.

Az *Ima a jövőért* című írásnak mindenképpen ez a két igazság: a nagyvilághoz szóló és az országépítésre szólító írói üzenet volt a legfontosabb mondanivalója: „Magyarország felszabadult. Hadd kérdezzem azonban, magamtól és mindenkitől: igazán felszabadult-e?! Felszabadult-e a további lidércnyomás lehetőségétől, felszabadult-e a megismétlődés veszélyétől? És még valamitől! Amit a magyarság most művelt, azt nyolc napon át lángoló glóriaként csavarta maga körül a földgolyó, glóriaként, melyben soha ki nem húl a visszanyert tisztelet, a szeretet és a csodálat, sehol a szabad világban. Sőt talán még másutt sem. Nem szabad csökkentenünk ezt a fényt, nem szabad ezt a ragyogást. Ész, erő készenlét és minden szent akarat fogjon most össze és őrizze és emelje végső diadalra benne céljainkat, az igazság, az okosság, az emberiség, a nemes hagyományok és az életképes haladás munkálását abban a – semmi harcnál nem kisebb – másik feladatban, ami most következik, az új, az igazi országépítésben.”

A magyar forradalom emlékét Szabó Lőrinc életművében nem egyedül ez a publicisztikai írás őrzi, hanem egy három részből álló, hosszú évtizedeken keresztül csupán csonkán ismert költemény is: a *Meglepetések* című, ez nagyjából két – felszárnyaló remények és kétségbeesett érzelmi zuhanások között eltelő – hónap szülötte volt. Az első rész: *Gyanútlan vers október 15-én* eredetileg a *Tücsökzene* környezetében kapott helyet, és mint ilyen, a költő jól ismert intellektuális konfliktusait jelezte, arról beszélt, hogy a valóságnak, a világnak mindig két: egy megejtő és egy iszonyatot keltő arca van. Ez természetesen nem politikai költemény. A két további vers viszont kényszerű módon kéziratban maradt, és csak a történelmi átalakulások következtében kerülhetett a nyilvánosság elé: a Magyar Nemzet 1990. január 31-i számában. Az *Egy hét múlva* című második vers ugyanis a kirobbanó és véres megtorlással járó felkelés tapasztalatait fejezte ki, egymást váltó és egymást kiegészítő gyors pillanatképek nyomán. Ezek a pillanatképek a költő megfigyeléseit rögzítették, ugyanakkor igen hitelesen adtak számot a forradalmi napok jelenségeiről, mindazoknak a tapasztalatairól, akik átélték a történelmi napokat:

*Rá egy hét: pár óra alatt
Felnyüzsög az országnyi Boly:
a dermedt Dávid talpra állt
s ledőlt a Góliát-szobor.*

*Sipkákra bimbó nyílt! magyar!
Parittyá benzint röpített.
„Hacaca!” – szólt a rádió.
Éheztek a becsületet.*

...

*Tíz nap szabadság? Tizenegy!
Terv forrt; gyúlt, égett minden agy.
Lombikban feszült a jövőnk.
S temettük a halottakat.*

*Ablakunk mind fény, gyertyaláng!
Aztán a settengő gyanuk.
Még egy éj. S Budapest köré
vashernyók gyűrűje szorult.*

A forradalmi eseményekről képet adó lírai beszámoló természetesen számot vetett 1956 történelmi és nemzeti jelentőségével is, miközben Vörösmarty *Szózat*ának szavait is felidézte, illetve parafrázálta:

*Szabadság, itt hordozta hős
zászlaidat az ifjuság!
s a sírt, melyből nép lép ki, már
ámúlva nézte a világ.*

*Tíz nap szabadság? Tizenegy!
Csók, szívre, minden pillanat!
És nem volt többé szégyen az,
hogy a magyar nép fia vagy.*

Valójában az előbb idézett *Ima a jövőért* című írói vallomás szövegében is helyet kaptak a *Szózat* szavai. Szabó Lőrinc ebben az írásában „ész, erő, készenlét és minden szent akarat” összefogását kívánta, ettől várta a magyar forradalom „végső diadalát”. Vörösmarty költeményében mindez a történelmi tapasztalatok ellen lázadó, velük szemben győzni akaró, mindazonáltal veszélyeztetett közösségi bizalom kifejezését szolgálja: „Az nem lehet, hogy ész, erő / És oly szent akarat / Hiába sorvadozzanak / Egy átoksúly alatt”. Szabó Lőrinc vallomásában akkor: a magyar forradalom (látszólag) győzedelmes napjaiban több a történelmi bizalom: ha Vörösmarty versét a („herderi jóslat” nyomán is felerősödő) történelmi kétségek árnyékolják be, Szabó Lőrinc vallomását a felszabadulás közös öröme hatja át.

A *December közepe* című harmadik vers már a végső vereség fájdalmát fejezte ki, azét a vereségét, amelynek nem csak a Magyarországra vonuló idegen harckocsik („a Tizezertalpi tiport”) okoztak, hanem a nyugati világ megalkuvása is („És Valami tanácskozott / és aztán ugyanaz, megint, / és züllött, körben, minden a / Föld züllött szokása szerint”). A keserű hangú költeményt mégsem a végső reménytelenség szólama zárja, hanem valamiféle váratlanul, szinte racionálisan meg sem indokolható reménység:

*De csak szájon csókol a perc
s jó remény némítja a jajt:
Nem! Rabok tovább nem leszünk!
És: Isten áldd meg a magyart!*

Ennek a történelmi, de talán inkább erkölcsi értelemben megfogalmazott reménynek Szabó Lőrinc szinte váratlanul erőre kapó közösségi érdeklődése és elkötelezettsége a magyarázata: az a régebbi (a harmincas évek végén a *Barátaimhoz* vagy *Az örök Magyarországhoz* című verseiben is kifejezésre juttatott) meggyőződése, miszerint az ország, a haza nem pusztán térbeli: politikai és intézményes valóság, hanem időbeli: eszmei, lelki fogalom is, amelynek

történelmi és erkölcsi garanciáját valamiképpen szellemi tényezők adják, jelen esetben a magyar költészet, amelynek szakrális hagyományai és szavai (akárcsak az imént idézett prózai vallomásban) elkeverednek az aktuális történelmi beszámoló és számvetés képzetével. A versfüzér második részében, mint láttuk, Vörösmarty *Szózatának* a szavai, a harmadik részben pedig Petőfi *Nemzeti dalának* és Kölcsey *Himnuszának* a szavai. Ezek a szakrális képzetek és szavak fűzik Szabó Lőrinc 1956-os költeményét ahhoz a lelki folytonossághoz, amelyet a magyar irodalom képvisel, és ezek keltik életre benne a történelmi reményt.